

А. Надточієва,

адвокат,

аспірантка кафедри кримінального права

Національного університету «Одеська юридична академія»

КЛАСИФІКАЦІЯ СУБ'ЄКТІВ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Класифікація суб'єктів кримінальних правопорушень, систематизація та впорядкування, поділ на види, групи та відмежування останніх наукою кримінального права має як теоретичне, так і практичне значення. Д.М. Горбачов зазначає, що чітке та однозначне виокремлення видів та, відповідно, переліків спеціальних суб'єктів у теоретичному аспекті надає можливість виокремити юридично значущі додаткові ознаки таких суб'єктів, що слугує орієнтиром для побудови відповідних кримінально-правових норм, обґрунтування внесення змін у існуючі склади кримінальних правопорушень. Системне дотримання вимог щодо визначення ознак спеціальних суб'єктів у статтях закону про кримінальну відповідальність забезпечує обґрунтовану криміналізацію суспільно-небезпечних діянь, що вчиняються такими суб'єктами, та надає можливість уникнути прогалин у законодавстві про кримінальну відповідальність України [3, с. 179].

Спроби класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень зустрічаємо в дослідженнях таких вчених, як В.В. Гладкий, О.М. Груздур, Е.М. Кіселюк, В.В. Кузнецов, Л.О. Кузнецова, Михайленко Д.Г., В.І. Осадчий, А.В. Савченко, Р.А. Сорочкін, Хавронюк М.І. та інші, однак у літературі не вироблено єдиного підходу щодо критеріїв класифікації останніх. Тому мета даного дослідження – вироблення власної системи класифікаційних ознак суб'єктів кримінальних правопору-

шень на підставі всебічного аналізу наявних підходів до класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень.

І.О. Гриненко доводить, що класифікація кримінальних правопорушень та елементів їх складу забезпечує подальше ефективне застосування кримінально-правових норм та інститутів на практиці, дає можливість для реалізації принципів кримінального права, зокрема принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання тощо [4, с. 182].

Так, успішне виділення ознак окремої класифікаційної групи спеціальних суб'єктів є передумовою коректного визначення ступеня суспільної небезпечності правопорушення, адже кримінальним законодавством передбачено такі види складів кримінальних правопорушень відповідно до ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення:

1) простий склад кримінального правопорушення (кримінальне правопорушення може вчинятися виключно спеціальним суб'єктом);

2) кваліфікований склад кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом збільшує ступінь його суспільної небезпечності);

3) привілейований склад кримінального правопорушення (вчинення кримінального правопорушення спеціальним суб'єктом зменшує ступінь його суспільної небезпечності) [12, с. 7].

Неоднозначна та суперечлива класифікація суб'єктів кримінальних правопорушень та їх тлумачення в науці кримінального права та судовій практиці не допомагає судам та правоохоронним органам у справі боротьби зі злочинними проявами [17, с. 100]. Доктринальний доробок у сфері класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень може бути сприйнятий практикою лише в тому випадку, якщо зроблені науковцями висновки достатньою мірою конкретизовані і базуються на реальних умовах життя суспільства, мають правові та соціальні основи, які піддаються оцінці зі сторони кримінального закону [17, с. 104].

За суб'єктами корупційні кримінальні правопорушення можна поділити на ті, що вчиняються:

1) службовими особами юридичних осіб публічного права (наприклад, ст. 364 Кримінального кодексу України – далі КК України);

2) службовими особами юридичних осіб приватного права (наприклад, ст. 364-1 КК України);

3) особами, які не є державними службовцями, посадовими особами місцевого самоврядування, але здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг (наприклад, ст. 365-2 КК України);

4) працівниками підприємства, установи чи організації, які не є службовими особами, або особами, які працюють на користь підприємства, установи чи організації (наприклад, частини 3 і 4 ст. 354 КК України);

5) загальними суб'єктами (наприклад, частини 1 і 2 ст. 354 або ст. 369 КК України);

6) військовою службовою особою (наприклад, ст. 410 КК України), тощо [14].

В.В. Гладкий вказує на наявність певної системи суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень [2, с. 2008], тобто сукупності елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для

виконання заданих цільових функцій [7, с. 11]. Серед елементів такої системи дослідником називаються група загального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень та група спеціального суб'єкта корупційних кримінальних правопорушень [2, с. 2011–2017].

Згідно із ч. 2 ст. 18 Кримінального кодексу України спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа [9].

До спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень В.В. Гладкий пропонує відносити такі типи осіб:

1) публічні посадові особи;

2) особи, які прирівняні до публічних посадових осіб;

3) топ-менеджери юридичних осіб приватного права та особи, які надають послуги;

4) кандидати на публічні виборні посади;

5) окремі категорії фізичних осіб, які виконують особливу роль у житті суспільства та держави [2, с. 2013–2017].

К.А. Мамі поділяє суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень на три категорії: 1) посадові особи; 2) особи, що займають відповідальну державну посаду; 3) фізичні особи, які здійснюють підкуп посадових осіб [13, с. 71].

На підставі проведеного М.А. Сорочкіним аналізу джерел міжнародного права науковцем зроблено висновок щодо можливості виділення груп юридико-технічних моделей конструювання ознак суб'єктів таких кримінальних правопорушень залежно від стану фізичної особи, які знаходяться на державній або муніципальній службі; на службі в міжнародних організаціях; на службі в юридичних особах – «організаціях приватного сектора», на які не покла-

дено виконання «публічних функцій (публічних послуг)»; а також залежно від кола покладених на особу повноважень в силу його особливого професійного статусу (наприклад, незалежний аудитор) або в силу займаної ним посади в організації [16, с. 122].

У літературі також серед критеріїв класифікації суб'єктів кримінальних правопорушень називаються характер діяльності та функції суб'єкта кримінального правопорушення (функціональна діяльність особи), статус суб'єкта [17, с. 101]. Так, відповідно до даного критерію виділяються службові особи та неслужбові особи.

Функціональна діяльність службових осіб, які виступають суб'єктами корупційних кримінальних правопорушень, відповідно до прим. 1 до ст. 364 КК України полягає в постійному, тимчасовому здійсненні функцій представників влади, виконанні організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків (в тому числі відповідно до спеціальних повноважень) [9].

У межах вітчизняного наукового дискурсу не вироблено єдиного підходу щодо можливості виконання функцій представника влади за спеціальним повноваженням та щодо співвідношення понять «функції» та «обов'язки» в контексті здійснення функціональної діяльності службовими особами.

Тлумачення природи адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків наводиться в постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 р. № 5.

Так, під організаційно-розпорядчими обов'язками необхідно розуміти обов'язки зі здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Такі функції виконують, зокрема, керівники міністерств, інших

центральної виконавчої влади, державних, колективних чи приватних підприємств, установ і організацій, їхні заступники, керівники структурних підрозділів (начальники цехів, завідувачі відділами, лабораторіями, кафедрами), їхні заступники, особи, які керують ділянками робіт (майстри, виконробы, бригадири тощо).

До адміністративно-господарських обов'язків слід відносити обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо). Такими повноваженнями наділені начальники планово-господарських, постачальних, фінансових відділів і служб, завідувачі складами, магазинами, майстернями, ательє, їхні заступники, керівники відділів підприємств, відомчі ревізори та контролери тощо [12].

Слід також зазначити, що особа буде вважатися службовою особою, яка виконує свої функції та обов'язки за спеціальними повноваженнями, виключно у випадку, якщо зазначені функції та обов'язки покладені на неї правомочним органом або службовою особою.

Отже, суть функціональної діяльності службових осіб виражається в безпосередньому управлінні людьми, виробничими, виховними, організаційними або технологічними процесами, розпорядженні та управлінні державним, колективним або приватним майном, засобами виробництва тощо [5, с. 30–31; 10, с. 62–63]. Для притягнення службової особи до кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального правопорушення необхідно чітко й однозначно вказати у процесуальних документах, до якої категорії службових осіб відноситься особа у зв'язку із вчиненими нею діями, оскільки обіймання особою певної (конкретної) посади може бути пов'язане із виконанням нею як функцій

представника влади, так і організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків [6, с. 96].

У вищеназваній постанові наводиться також позиція, згідно з якою працівники підприємств, установ, організацій, що виконують професійні (адвокат, лікар, учитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що водночас із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки [12].

Тобто відмежування неслужбових осіб здійснюється за критерієм виключності здійснення ними таких функцій:

- 1) виробничих функцій, у процесі яких відбувається процес виробництва;
- 2) професійних функцій – відносно постійний вид трудової діяльності, яка передбачає певну сукупність теоретичних знань, практичного досвіду і трудових навичок.

Коло обов'язків таких працівників повинно бути регламентоване трудовим договором, контрактом, службовою інструкцією або іншими нормативно відомчими актами [10, с. 63].

П.П. Андрушко виділяє серед службових осіб у розумінні кримінального закону такі категорії осіб:

- 1) осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування;
- 2) осіб, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих функцій або виконують такі функції за спеціальним повноваженням;
- 3) осіб, які обіймають постійно чи тимчасово в органах державної влади, місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням адміністративно-господарських функцій

або виконують такі функції за спеціальним повноваженням [1].

Е.М. Кісілюк вказує на той факт, що законодавець структурував нормативний матеріал таким чином, що ми можемо диференціювати серед службових осіб-суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень загалом службових осіб (ст. 191, 210, 262, 308, 312, 313, 320, 354, 357, 366, 367, 370, 410 КК України); службових осіб державних та комунальних підприємств (ст. 364, 368, 368-2, 369 КК України); службових осіб юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1, 365-1, ч. 3 і 4 ст. 368-3 КК України) [6, с. 95].

М.В. Кочеровим висловлено думку про доцільність класифікації службових осіб в контексті ст. 368-2 КК України за видом виконуваних функцій: на представників влади; представників місцевого самоврядування; осіб, які здійснюють організаційно-розпорядчі функції; осіб, які здійснюють адміністративно-господарські функції. Крім того, функціональні ознаки службових осіб можуть бути класифіковані за часом виконання на: постійні; тимчасові; виконувані за спеціальним повноваженням [8, с. 39].

Окремо серед службових осіб виділяють також посадових осіб, хоча подібне вирішення питання співвідношення даних категорій викликає критику. Однак слушність використання такого підходу в контексті корупційних кримінальних правопорушень підтверджується вказівкою на віднесення в положеннях кримінального законодавства до службових осіб посадових осіб іноземних держав (тобто осіб, які обіймають посади в законодавчому, виконавчому або судовому органі іноземної держави, у тому числі присяжних засідателів, інших осіб, які здійснюють функції держави для іноземної держави, зокрема для державного органу або державного підприємства) [9]. За аналогією робимо висновок, що посадові особи в Укра-

їні включаються до кола службових осіб. У більшості ж правових систем зарубіжних країн поряд з категорією «посадова особа» використовуються також термін «чиновник» [15, с. 246].

Н. Янюк відзначає, що посадова особа завжди наділена організаційно-розпорядчими повноваженнями, що надає їй можливість, зокрема, приймати управлінські рішення та організувати інших осіб на здійснення компетенції відповідного органу. Тобто, виконуючи службові повноваження, посадова особа одночасно виконує завдання і функції відповідної організаційної структури та здійснює управління людьми, з якими вони перебувають в організаційних відносинах, що свідчить про владний характер посадових повноважень.

Посадові особи підприємств, установ і організацій державної та недержавної форм власності з моменту зайняття ними керівної посади наділяються владою, що надає їм можливість здійснювати організаційно-розпорядчі функції. Посадові особи органів публічної влади реалізують державно-владні повноваження і представляють відповідний орган у процесі виконання службових завдань і функцій у відносинах з іншими суб'єктами. Службові особи, на відміну від посадових, наділені функціональною владою, тобто владними повноваженнями щодо практичного здійснення окремих функцій, зокрема контрольних і наглядових. А застосування ними заходів владного впливу не пов'язано з перебуванням суб'єктів, на яких здійснюється вплив, в організаційних відносинах із ними [18, с. 181–182].

Підсумовуючи вищезазначене, можемо зробити такі висновки.

Класифікація суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень має як теоретичне, так і практичне значення. Виділення ознак окремої класифікаційної групи спеціальних суб'єктів є передумовою коректного визначення ступеня суспільної небезпечності правопорушення, врахування

таких ознак під час юридичної оцінки поведінки суб'єкта правопорушення важливе для реалізації принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

Суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень можуть бути класифіковані відповідно до характеру їхньої діяльності та функцій суб'єкта кримінального правопорушення. Серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень слід виділяти групу осіб, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; групу осіб, які виконують організаційно-розпорядчі функції; групу осіб, які виконують адміністративно-господарські функції. Крім того, серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень мають бути диференційовані службові особи публічного права та службові особи приватного права.

Категорії «службова особа» та «посадова особа» співвідносяться як загальне і часткове. Посадова особа, на відміну від інших службових осіб, наділена додатково організаційно-владними повноваженнями щодо службового апарату під час виконання ним службових завдань і функцій, повноваженнями з управління організаційною структурою і представництва її інтересів у відносинах з іншими суб'єктами, та правомочна вчиняти від імені цієї організаційної структури юридично значущі дії в тому числі щодо осіб, які перебувають із нею у службових відносинах.

Статтю присвячено аналізу наявних підходів до класифікації суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень та виробленню авторського бачення функціональних ознак суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень, які можуть бути покладені в основу їх класифікації. З'ясовано теоретичне та практичне значення проведення класифікації суб'єктів корупційних кримінальних право-

порушень, систематизації та впорядкування, поділу на види, групи та відмежування останніх наукою кримінального права. З'ясовано, що виділення ознак окремої класифікаційної групи спеціальних суб'єктів є передумовою коректного визначення ступеня суспільної небезпечності правопорушення, врахування таких ознак під час юридичної оцінки поведінки суб'єкта правопорушення важливе для реалізації принципу диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання.

Визначено, що серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень можуть бути як загальний суб'єкт, так і спеціальні суб'єкти кримінальних правопорушень. Функціональна діяльність спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень полягає в постійному, тимчасовому здійсненні функції представників влади, виконанні організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків (у тому числі відповідно до спеціальних повноважень). Окремо виділено серед службових осіб посадових осіб, доведено доцільність включення посадових осіб до кола службових осіб у контексті кримінально-правового регулювання.

Зроблено висновок, що суб'єкти корупційних кримінальних правопорушень можуть бути класифіковані відповідно до характеру їхньої діяльності та функцій суб'єкта кримінального правопорушення. Серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень виділено осіб, які здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування; осіб, які виконують організаційно-розпорядчі функції; осіб, які виконують адміністративно-господарські функції. Крім того, серед суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень мають бути диференційовані служ-

бові особи публічного права та службові особи приватного права.

Ключові слова: класифікація корупційних кримінальних правопорушень, загальний суб'єкт, спеціальний суб'єкт, посадова особа, службова особа.

Nadtochieva A. Classification of subjects of corruption criminal offenses

The article is devoted to the analysis of the existing approaches to the subjects of corruption crimes classification and the development of the author's vision of the functional features of the subjects of corruption criminal offenses, which can be used as a basis for their classification. The theoretical and practical significance of the classification, systematization and ordering, division into types, groups and delimitation of subjects of corruption offenses and the delimitation of certain groups of such subjects has been clarified. It was found that the allocation of features of a separate classification group of special subjects is a prerequisite for correctly determining the degree of public danger of the offense, taking into account such features in the legal assessment of the offender is important for the principle of differentiation of criminal responsibility and individualization of punishment.

It is determined that among the subjects of corruption criminal offenses can be both a general subject of crimes and special subjects of crimes. The functional activity of special subjects of corruption criminal offenses consists in permanent, temporary performance of the function of representatives of the authorities, performance of organizational-administrative or administrative-economic duties (including in accordance with special powers). Separately singled out among officials of officials, the expediency of inclusion of officials in the circle of officials in

the context of criminal law regulation is proved.

It is concluded that the subjects of corruption offenses can be classified according to the nature of their activities and functions of the subject of the crime. Among the subjects of corruption offenses are persons who perform the functions of government or local government; persons performing organizational and administrative functions; persons performing administrative and economic functions. In addition, public law officials and private law officials should be differentiated among the subjects of corruption offenses.

Key words: classification of corruption crimes, general subject, special subject, official.

Література

1. Андрушко П. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 2010. № 24. URL : https://yuricom.com/legal_practice/analitichna_yurysprudentsiia/sluzhbova-osoba-ia-spetsialnyj-subiekt-zlochynu/.

2. Гладкий В.В. Структура системы субъектов коррупционных преступлений по законодательству Украины. *Path of Science*. 2019. Vol. 5, № 4. P. 2008–2021.

3. Горбачов Д.М. Значення класифікації спеціальних суб'єктів злочину у кримінальному праві України. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. 2. С. 179–190.

4. Гриненко І. Ознаки суб'єкта злочину як критерії класифікацій злочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 182–187.

5. Здравомыслов Б.В. Должностные преступления. Понятие и квалификация. Москва : Юрид. лит., 1975. 168 с.

6. Кісілюк Е.М. Службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: зб. тез доп. V Міжнар. наук.практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків)*. Харків : ХНУВС, 2017. С. 95–96.

7. Коваленко І.І. Вступ до системного аналізу : навчальний посібник / І.І. Коваленко, П.І. Бідюк, О.П. Гожий. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. 148 с.

8. Кочеров М.В. Поняття службової особи як суб'єкта незаконного збагачення. *Адвокат*. 2012. № 9. С. 37–40.

9. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. (в редакції від 28.03.2021 р.). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

10. Матвейчук В.К. Уточнение понятия субъекта экологических преступлений на современном этапе развития общества и государства. *Проблемы борьбы с преступностью в Украине: Тезисы доповідей і повідомлень; респ. наук. конф. Київ : АН України Інститут держави і права ім. В.М. Корецького*, 1992. С. 62–63.

11. Осадча А.С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2015. 23 с.

12. Постанова Верховного суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26.04.2002 № 5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-02#Text>.

13. Противодействие коррупции в судебной системе / под ред. Мами К.А. Астана, 2008. 214 с.

14. Савченко А.В. Кримінально-правова характеристика корупційних злочинів: мультимедійний посібник. URL : [https://arm.naiu.kiev.ua/books/prosibnyuk_KPH-KZ_Savchenko\(12-09-2017\)/nt/lec1_0.html](https://arm.naiu.kiev.ua/books/prosibnyuk_KPH-KZ_Savchenko(12-09-2017)/nt/lec1_0.html).

15. Серкевич І.Р. Поняття посадової особи і особливості відповідальності за посадові злочини: зарубіжний досвід. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 3. С. 246–249.

16. Сорочкин Р.А. Виды специальных субъектов коррупционного преступления в международном праве. *Пробелы в российском законодательстве*. 2014. № 3. С. 122–126.

17. Харь І.О. Теоретичні та методологічні проблеми, що стосуються суб'єкта злочинів. *Юридична наука*. 2012. № 1. С. 96–106.

18. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування понять. *Право України*. 2009. № 11. С. 180–185.

